
Matejka Jeraj

Delavski zaupniki v Sloveniji v obdobju socializma

1. Delavski zaupniki pred letom 1945

Delavski zaupniki so bili zakoniti zastopniki delavcev, ki so posredovali v delovnih sporih med delavci in delodajalci ter skrbeli za izvajanje delavske zaščitne zakonodaje. Volili so jih vsi v obratu zaposleni delavci, zato so jih včasih imenovali tudi obratni zaupniki. Uživali so zaupniško imuniteto, praviloma jih podjetniki zaradi njihovega delovanja ne bi smeli niti odpustiti iz službe niti jih na kakršenkoli način preganjati.¹

Delavski zaupniki so se kot ena izmed organizacijskih oblik delavskega gibanja pojavili ob koncu prve svetovne vojne. V Sloveniji je bila ta institucija uvedena decembra 1918 in je bila v začetku precej tesno povezana z institucijo obrtnega nadzorništva, zato "bi do neke mere njeno vlogo lahko razumeli kot kontrolo in nadziranje proizvodnje",² medtem ko so kasnejši pravni predpisi njihovo dejavnost omejili in jim določili le vlogo posrednika med delavci in delodajalci, na upravljanje podjetij pa niso imeli nikakršnega vpliva.³

Naredba celokupne Narodne vlade SHS v Ljubljani glede obrtnega nadzorništva z dne 18. decembra 1918,⁴ ki je območje obrtnega nadzorništva za Kranjsko s sedežem v Ljubljani raztegnila na vse ozemlje Narodne vlade SHS v Ljubljani (čl. 1), je določala uvedbo delavskih zaupnikov v vseh obratih, ki so bili pod nadzorstvom obrtnega nadzorništva v Ljubljani, to nadzorništvo pa naj bi bilo z njimi "v najožjem stiku" (čl. 2). Notranjo ureditev institucije delavskih zaupnikov naj bi določila posebna naredba (3. člen), vendar pa je zakonski predpis, ki je določal pristojnosti, dolžnosti, način delovanja in izvolitve delavskih zaupnikov, izšel šele precej kasneje.

Osnovne določbe o delavskih zaupnikih je vseboval že zakon o zaščiti delavcev z dne 28. februarja 1922.⁵ Ta je določal uvedbo delavskih zaupnikov v vseh podjetjih v državi (čl. 108), ki naj bi ščitili gospodarske, socialne in kulturne interese delavcev, sodelovali pri oblikovanju individualnih in kolektivnih delovnih pogodb ter pri določanju akordnih tarif in povprečnih ter minimalnih zaslužkov, v kolikor jih niso uravnavale delovne pogodbe, posredovali v sporih med delavci

¹ France Kresal: Sindikati in njihov boj za izboljšanje socialnega in materialnega položaja delavstva v Sloveniji v obdobju 1918-1941. Sindikalno gibanje na Slovenskem, Ljubljana 1986, str. 29; isti: Kolektivne pogodbe kot vir delovnega prava. Delavski zaupniki, Delavske zbornice, kolektivne pogodbe in soupravljanje, Ljubljana 1991, str. 87 (dalje Kresal, Delavski zaupniki).

² Kresal, Pregled razvoja, str. 152.

³ Prav tam, str. 153.

⁴ Uradni list (dalje UL) Narodne vlade SHS v Ljubljani št. XXVIII, 28.12. 1918.

⁵ UL Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, pokrajinske uprave za Slovenijo, št.74, 13.7. 1922.

in delodajalci glede zaposlovanja in plačevanja delavcev, skrbeli za dosledno izvajanje vseh zakonskih predpisov v zvezi z delovnim časom, zdravjem, življenjem in socialnim zavarovanjem delavcev, stremeli za vzdrževanjem reda in discipline v podjetjih, sodelovali pri upravljanju delavskih humanitarnih ustanov (konzumne zadruge, društva za medsebojno pomoč itd.) in dajali delodajalcem predloge za izboljšanje dela v podjetjih (čl. 109). Število zaupnikov je bilo odvisno od števila zaposlenih delavcev (čl. 114). Izvoljeni so bili za dobo enega leta (čl. 112), ob koncu mandata pa so bili dolžni predložiti pismeno poročilo o opravljenem delu pristojni inšpekciji dela (čl. 116). Volitve so bile neposredne in tajne, aktivno volilno pravico pa so imeli vsi delavci, ki so bili v tem času zaposleni v podjetju in ki so bili stari nad 18 let (čl. 111). Postopek za izvedbo volitev je bil dokaj zapleten in dolgotrajen. Izvajali so ga volilni odbori. Sprva so jih sestavljali najstarejši delavci podjetja, kasneje pa so člane teh odborov izbirali iz vrst bivših zaupnikov (čl. 113). Delavski zaupniki niso dobivali za svoje delo nobene plače ali nagrade, delo pa so bili praviloma dolžni opraviti izven delovnega časa (čl. 117). Delodajalci niso smeli odpustiti ali preganjati delavskih zaupnikov zaradi opravljanja njihovih dolžnosti v skladu z zakonom (čl. 119). O sporih med delavci samini, med delavci in delodajalci ter v sporih povezanih s poslovanjem zaupnikov, so odločale pristojne inšpekcije dela oziroma ministrstvo za socialno politiko (čl. 119).

Volilni postopek so podrobneje določala navodila za volitve delavskih in nameščenskih zaupnikov v podjetjih, ki spadajo pod zakon o zaščiti delavstva z dne 23. decembra 1927.⁶

Pri izvedbi volitev so sodelovale delavske zbornice, ki so morale volilnim odborom priskrbeti ves potreben material in nositi vse stroške volitev, nadzorovale pa so jih pristojne inšpekcije dela (čl. 12, 38 in 39). Te so bile dolžne ukrepati proti vsem delodajalcem, ki ne bi spoštovali navodil o volitvah (čl. 40), denarne kazni pa so se izrekale v korist fonda za zaščito delavskih in nameščenskih zaupnikov pri pristojni delavski zbornici (čl. 41). Način delovanja zaupnikov pa je določil poslovnik o delovanju delavskih in nameščenskih zaupnikov z dne 23. decembra 1927,⁷ ki je posebej poudaril posredniško-pomirjevalni značaj delavskih zaupnikov. Ti namreč niso smeli sprejemati delavcev v obrat niti jih odpuščati iz obrata, niso smeli določati mezd ali akordnih postavk (čl. 6). Lahko so le sprejemali prošnje in pritožbe posameznih delavcev in jih oddali svojemu starešini, zakonitemu zastopniku delavcev v podjetju, ki je obvestil prizadetega delodajalca. Če pa intervencija starešine ni bila uspešna ali če je zaradi nepopustljivosti bodisi delodajalcev bodisi delavcev pretila nevarnost stavke, je moral o tem nujno obvestiti pristojno inšpekcijo dela (čl. 7-9).

⁶ UL ljubljanske in mariborske oblasti Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, št.3, 9.1. 1928.

⁷ Prav tam.

V mnogih podjetjih so bili delavski zaupniki izvoljeni že pred izidom zgoraj omenjenih navodil in poslovnika, zato je marsikateri podjetnik lahko oviral njihovo delovanje, jih preganjal in jim odrekal vlogo legalnih delavskih predstavnikov.⁸

Med drugo svetovno vojno delavski zaupniki niso delovali.

2. Delavska zaščita po nastanku nove, jugoslovanske države

Slovensko politično vodstvo se je že jeseni 1944 odločilo za ukinitve delavsko-zaščitnih ustanov, ki so delovale v prejšnji državi, in poudarilo, da glede "vprašanja delavske enotnosti pod vodstvom KP" ne bi smelo biti "nobenega kompromisa in popuščenja". Vse dotedanje tovrstne ustanove bi bilo treba "principielno razbiti", njihovo delo pa bi morali prevzeti sindikati. Sicer pa naj bi bilo "vprašanje delavskih ustanov in njihovih oblik dokončno rešeno v jugoslovanskem merilu."⁹

Razpust t. i. "delavskih ustanov" je predvidel tudi Tone Fajfar, član Odbora Delavske enotnosti, predvojni krščanski socialist in sindikalni funkcionar. Napovedal je ustanovitev enotnih strokovnih organizacij, ki naj ne bi pomenile "zgolj sredstva delavstva za obrambo lastnih gospodarskih koristi," ampak bi morale biti tudi "najvažnejši činitelj industrijske proizvodnje s posebno nalogo, da pospešujejo obnovo industrije ter sodelujejo pri njenem nadaljnjem razvoju." Te organizacije naj bi bile "zakonito priznani zastopnik delavskih interesov", zato bi lahko odpadli vsi "posredovalci", med katere je uvrstil tako delavske zbornice kot obratne zaupnike. Njihove naloge naj bi prevzele nove "delavske organizacije," ki bi morale pomeniti "središče delavskega udejstvovanja na polju združništva, strokovne izobrazbe in kulture", delavci, ki bi jih zastopale take organizacije oziroma njihovi izvoljeni zastopniki, pa bi s tem postali "izključen gospodar v delavskih socialnih ustanovah (Okrožni urad, borza dela itd.)."¹⁰

Resolucija o ureditvi najbolj perečih socialnih vprašanj, sprejeta na državni sindikalni konferenci 23. januarja 1945 v Beogradu, je sicer vsebovala zahtevo po vrnitvi vseh "delavskih ustanov" delavstvu, "ki ima edino pravico do njih", vendar pa je načrtovala ohranitev delavske zbornice, ki naj bi obdržala funkcijo pravne zaščite delavcev in delavskih zaupnikov, medtem ko naj bi Javna borza dela kot samostojna institucija prenehala obstajati. Posredovanje dela naj bi prevzela delavska zbornica, izplačevanje pomoči nezaposlenim pa osrednja zavarovalna ustanova.¹¹

Delavska zbornica je bila v Sloveniji ukinjena že leta 1945, čeprav so bile tovrstne ustanove v drugih predelih Jugoslavije ukinjene šele z uredbo o odpravi

⁸ Kresal, Delavski zaupniki, str. 88.

⁹ Arhiv Republike Slovenije, dislocirana enota I, (dalje AS I), fond CK ZKS, zapisnik seje CK KPS, 24.10. 1944.

¹⁰ Delavska enotnost, Ponatis prvih letnikov, ki so izhajali v letih osvobodilne vojne in ljudske revolucije. Republiški svet Zveze sindikatov Slovenije v Ljubljani, 1954; Delavska enotnost (dalje DE) III, 20.11. 1944, št.1, str. 54, Delavske strokovne organizacije v novi Jugoslaviji.

¹¹ AS, fond Republiški svet Zveze sindikatov Slovenije (dalje RS ZSS), škatla 8, mapa 2, Resolucija o ureditvi najbolj perečih socialnih vprašanj v Demokratični federativni Jugoslaviji.

Delavskih zbornic, Osrednje uprave za posredovanje dela in javnih borz dela dne 18. aprila 1946.¹² V začetku junija 1945 je Glavni odbor (GO) Enotnih strokovnih zvez delavcev in nameščencev Jugoslavije (ESZDNJ) izdal navodila za poslovanje delavskih zbornic v prehodni dobi, vendar pa je GO Enotnih strokovnih zvez delavcev in nameščencev Slovenije (ESZDNS) menil, da obnovitev take ustanove v Sloveniji ne bi bila smotrna. Zato je sestavil t. i. Spomenico o nezmožnosti obnove Delavske zbornice za Slovenijo,¹³ v kateri je obrazložil svojo odločitev. Menil je namreč, da je državna sindikalna konferenca načrtovala le začasno ohranitev delavskih zbornic, kajti novi sindikati v prvem razdobju svojega delovanja naj še ne bi bili sposobni uresničevati vseh svojih nalog. Slovensko sindikalno vodstvo pa je menilo, da navodila Glavnega odbora ESZDNJ za Slovenijo niso primerna, saj naj bi organiziranje novih sindikalnih organizacij v Sloveniji "hitro in lepo" napredovalo, poleg tega pa delavska zbornica v Sloveniji v času osvoboditve sploh ni več obstajala. Po zasedbi Ljubljanske pokrajine se je namreč z naredbo italijanskega visokega komisarja Ljubljanske pokrajine Delavska zbornica sicer preimenovala v Pokrajinsko delavsko zvezo (PDZ), ki pa je poleg Delavske zbornice vključevala tudi strokovne organizacije. Ministrstvo za notranje zadeve je že 18. maja 1945 razpustilo PDZ v Ljubljani, vse njene naloge in premoženje pa preneslo na sindikate. S tem je GO slovenskih sindikatov že prevzel delovna področja in lastnino Delavske zbornice kot sestavnega dela PDZ. Zato bi morali, če bi hoteli realizirati navodila jugoslovanskega sindikalnega vodstva, že ukinjeno zbornico ponovno ustanoviti, premoženje PDZ razdeliti med novo ustanovljeno zbornico in sindikalne organizacije, ob ukinitvi delavskih zbornic v vsej državi pa njeno premoženje spet prenesti na sindikate. Tak postopek naj bi bil povsem nesmiseln in birokratski.¹⁴

Tako so slovenski sindikati že takoj po osvoboditvi prevzeli ne le naloge bivših strokovnih organizacij, ampak tudi delovno področje delavske zbornice in imeli pomembno vlogo tako pri obnovitvi te ustanove kot tudi pri volitvah in nadaljnjem delovanju delavskih zaupnikov.

3. Obnovitev delovanja delavskih zaupnikov v letu 1945

Vodstvo ESZDNJ se je zavzelo za oživitev institucije delavskih zaupnikov, vendar pa je poudarilo, da "je treba vprašanje delavskih zaupnikov urediti na povsem nov način, ker so se s pridobitvami narodno-osvobodilne borbe bistveno spremenili predpogoji za delovanje teh organov delavske zaščite".¹⁵ Menilo je namreč, "da mora organizirani delavski razred za uspešno obnovo industrijske proizvodnje dobiti tudi večjo vlogo pri organizaciji in upravljanju podjetij oziroma

¹² UL FLRJ št.33/1946.

¹³ AS, RS ZSS, šk. 1, spis št.12(53), Spomenica o nezmožnosti obnove Delavske zbornice za Slovenijo, 21.6. 1945.

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ AS, RS ZSS, šk. 33, m. 1, O delavskih zaupnikih, 26.12. 1945.

da mora imeti tudi neposrednejši vpliv na gospodarsko življenje nasploh", delavski zaupniki pa naj bi predstavljali nek "aktiven dejavnik za sodelovanje med delovnimi ljudmi na eni strani ter podjetjem oziroma njegovo upravo kot neposrednim delodajalcem v imenu državne, ljudske oblasti na drugi".¹⁶

V skladu s tem mnenjem in na zahtevo sindikatov je bil oblikovan zakon o delavskih zaupnikih, ki ga je 23. julija 1945 sprejelo predsedstvo AVNOJ.¹⁷ Že 26. oktobra istega leta je predsedstvo začasne ljudske skupščine DFJ na predlog ministra za socialno politiko izdalo Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o delavskih zaupnikih (poverjenikih) z dne 23. julija 1945,¹⁸ 16. julija 1946 pa je izšlo tako imenovano prečiščeno besedilo zakona z nazivom Zakon o potrditvi, spremembah in dopolnitvah zakona o delavskih zaupnikih z dne 23. julija 1945 in zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o delavskih zaupnikih z dne 26. oktobra 1945.¹⁹ Zakon iz julija 1945 je predvidel volitve delavskih zaupnikov le v zasebnih, združenih in državnih podjetjih. Spremenjeni in dopolnjeni zakon je delavske zaupnike uvedel tudi v ustanove, državne urade, zasebne, združne in javne organizacije, medtem ko je prečiščeno besedilo zakona iz leta 1946 delavske zaupnike že označilo kot predstavnike delavcev, nameščencev in uslužbencev, s čimer naj bi bili delavci povsem izenačeni z nameščenci in uslužbenci, s tem pa tudi fizično delo z umskim. Po prvem zakonu naj bi delavski zaupniki skrbeli za zaščito socialnih in gospodarskih interesov delavcev in pomagali pri pospeševanju proizvodnje, zakon o spremembah in dopolnitvah zakona iz oktobra 1945 pa je njihovo dejavnost razširil in podrobneje opredelil, tako da so se bili delavski zaupniki dolžni zavzemati za zaščito socialnih, gospodarskih in kulturnih interesov delavcev, nameščencev in uslužbencev, pomagati pri pospeševanju dela in delovne discipline v podjetjih, uradih, ustanovah in organizacijah, kontrolirati proizvodnjo in izvajanje načrta v vseh podjetjih, razen v tistih, ki so delala za vojaške potrebe ter pomagati pristojnim organom, ki so nadzorovali izvajanje zakonov, uredb, odredb, pravilnikov in odločb državnih organov.²⁰ Najpomembnejšo novost pa je predstavljala pravica delavskih zaupnikov do nadzora proizvodnje. Njen predlagatelj, minister za socialno politiko DFJ, je menil, da bi "onemogočanje sodelovanja delavskih zaupnikov pri kontroli proizvodnje pomenilo izkazovanje nezaupanja delodajalca, kar pa je v veliko primerih že bila država, do delavskega razreda".²¹ Tudi sindikati so izdelali svoj predlog, po katerem naj bi delavski zaupniki kot voljeni prestavniki delavcev in nameščencev nekega podjetja sodelovali tudi pri vodenju podjetja, saj zakon iz julija 1945 po njihovem mnenju

¹⁶ Zdenko Čepič, Janko Prunk: Vloga in položaj delavskega razreda v jugoslovanski revoluciji (1941-1947). Borec, 38, 1986, št. 2, str. 113-114 (dalje Čepič-Prunk, Vloga in položaj delavskega razreda).

¹⁷ UL DFJ št. 54/1945.

¹⁸ UL DFJ št. 85/1945.

¹⁹ UL FLRJ št. 58/1946.

²⁰ Dejavnost delavskih zaupnikov je bila podrobneje opredeljena z odredbo za izvajanje zakona o delavskih zaupnikih z dne 7.6. 1946 (UL LRS št. 42/1946).

²¹ Čepič-Prunk, Vloga in položaj delavskega razreda, str. 114.

ni bil povsem v skladu z interesi delavskega razreda in z vlogo delavskega razreda v gospodarstvu, ki je bil dolžan z vsemi močmi sodelovati pri izboljšanju in povečanju proizvodnje.²² Z zakonom uvedena pravica do nadzora nad proizvodnjo in izvajanjem proizvodnega načrta naj bi imela "ogromen pomen za neprestano vzdrževanje zanimanja delavcev in nameščencev za proizvodnjo" in hkrati pomenila tudi "novo močno pobudo za večje napore pri povečanju proizvodnje, zgraditvi in izboljšanju podjetij, v katerih bodo s svojim delom ustvarjali gmotne dobrine in s tem dvigali blagostanje naših narodov".²³ Vendar je temu odločno nasprotoval predsednik gospodarskega sveta, ki je menil, da bi se morali delavski zaupniki ukvarjati predvsem s socialno zaščito, tarifno politiko, sklepanjem kolektivnih pogodb in določanjem norm, medtem ko naj bi si na gospodarskem področju prizadevali le za boljšo delovno disciplino in večjo delovno storilnost ter vzpodbujali racionalizatorstvo, udarništvo in tekmovanje. S spremembami zakona iz oktobra 1945 so delavski zaupniki sicer dobili možnost izvajanja "posredne delavske kontrole, vendar le v mejah posvetovalnih pristojnosti do uprave podjetij oziroma do organov ljudske oblasti, medtem ko možnosti sodelovati neposredno pri upravljanju niso imeli".²⁴

Zakon o spremembah in dopolnitvah iz oktobra 1945 tudi ni več vseboval določb o kaznovanju delavskih zaupnikov. Dvanajsti člen zakona o delavskih zaupnikih z dne 23. julija 1945²⁵ je namreč določal, da se tisti delavski zaupnik, ki prekorači svoje zakonske pravice ali ne dela vestno in s tem "oškoduje interese proizvodnje", kaznuje z javnim opominom, denarno kaznijo do 1000 din ali s prisilnim delom do treh mesecev. Tako zakon iz oktobra 1945²⁶ kot tudi spremenjeno in prečiščeno besedilo zakona iz julija 1946²⁷ sta določala le kazni za delodajalce oziroma njihove predstavnike, zastopnike ali upravnike, ki bi ovirali delavske zaupnike in člane volilnih odborov pri opravljanju njihovih z zakonom določenih dolžnosti, in sicer: opomin, ki se na stroške krivca objavi v dnevnem časopisju, denarno kazen do 5000 din, prisilno delo brez odvzema prostosti do 3 mesecev. Zadnji kazenski ukrep je bil predviden za tiste primere, v katerih bi delodajalec proti delavskemu zaupniku ravnal "s posebno brezobzirnostjo". Med posebno oteževalne okoliščine pri odmerjanju kazni je zakon uvrstil "hudobni namen, družbeno pokvarjenost krivca in povrat".²⁸ Spore, povezane z delavskimi zaupniki, ki so nastali med delavci podjetja samimi ali med delavci in delodajalci,

²² DE, 3.11. 1945, št. 25, Pravice delavskih zaupnikov (prevod iz zveznega časnika Rad).

²³ DE 7.12. 1945, št.30, Priprava za izvedbo volitev delavskih zaupnikov.

²⁴ Prav tam. Več o tem glej: Zakonodavni rad predsedništva AVNOJ i predsedništva privremene narodne skupštine SFRJ (19.11. 1944 - 27.10. 1945), po stenografskim beleškama i drugim izvorima. Beograd 1951; Rad zakonodavnih odbora predsedništva AVNOJ i privremene narodne skupštine DFJ (3.4. - 25.10. 1945), po stenografskim beleškama i drugim izvorima. Beograd 1952.

²⁵ UL DFJ št. 54/1945.

²⁶ Glej 11. člen zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o delavskih zaupnikih z dne 23.7. 1945, ki je izšel 26.10. 1945. UL DFJ št. 85/1945.

²⁷ Glej 11. člen zakona o delavskih zaupnikih z dne 16.7. 1946. UL FLRJ št. 58/1946.

²⁸ Prav tam.

je reševala sindikalna podružnica sporazumno z upravo podjetja, če pa sporazuma ni bilo mogoče doseči, je o spornih vprašanih odločal okrožni ljudski odbor oziroma njegov odsek za inšpekcijo dela,²⁹ ki je bil pristojen tudi za nadzor nad delovanjem delavskih zaupnikov.³⁰

4. Volitve delavskih zaupnikov

Minister za socialno politiko DFJ je 31. julija 1945 na podlagi 16. člena zakona o delavskih zaupnikih izdal uredbo o volitvi delavskih zaupnikov,³¹ ki bi jih bilo treba opraviti v vseh uradih, podjetjih, ustanovah in organizacijah z vsaj petimi zaposlenimi delavci, in sicer v času od 15. januarja do 15. februarja 1946.³² Volitve³³ je organiziral GO ESZDNS. Izdelal je posebna navodila, ki naj bi volilnim odborom olajšala delo in pripomogla k temu, da bi volitve potekale čim skladneje z zakonskimi predpisi. Po teh navodilih so bili okrožni ljudski odbori zadolženi za imenovanje okrožnih volilnih komisij, v vseh podjetjih, uradih in ustanovah z najmanj petimi zaposlenimi pa je bilo treba ustanoviti volilne odbore. Sindikalne podružnice so morale v skladu z navodili svojih krajevnih medstrokovnih svetov posredovati predloge za sestavo volilnih odborov okrožnim volilnim komisijam, te pa so na podlagi predlogov posameznih podružnic imenovalе člane volilnih odborov, ki so jih morali potrditi okrajni oziroma četrtni ljudski odbori. Volilni odbori, sestavljeni najmanj iz treh članov, so morali sestaviti sezname vseh zaposlenih delavcev, nameščencev in uslužbencev ter objaviti razpis volitev. Predlagatelj kandidatne liste je bila lahko sindikalna organizacija ali skupina posameznikov, ki je imela v primeru zapaženih nepravilnosti pri izvedbi volitev pravico do pritožbe na pristojno okrajno sodišče. Po preteku pritožbenega roka je moral predsednik volilnega odbora sklicati sejo vseh izvoljenih, poročilo in zapisnik o opravljenih volitvah, volilnem izidu in konstituiranju delavskih zaupnikov pa poslati pristojnemu okrožnemu oziroma mestnemu ljudskemu odboru in Glavnemu odboru ESZDNS.³⁴

Vendar pa partijsko vodstvo ni zaupalo svobodni odločitvi volivcev, ampak je menilo, da morajo partijske organizacije prevzeti iniciativo v svoje roke in z "vso pozornostjo" sodelovati pri volitvah delavskih zaupnikov: "Celice v obratih so dolžne voditi račun, kdo je v volilnih komisijah v tovarnah in kdo naj bo zaupnik. One naj preko sindikatov postavijo prvo in drugo".³⁵ V skladu s temi smernicami je tudi sindikalno vodstvo svojim članom takole svetovalo: "Novi delavski zaupnik, tisti, ki ga bomo kandidirali za te volitve, mora imeti vse pozitivne vrline razredno zavednega delavca. Zavesten in discipliniran pri delu, predan delavskemu razredu

²⁹ Glej 18. člen odredbe ministra za delo LRS z dne 7.6. 1946. UL LRS št. 42/1946.

³⁰ Glej 17. člen zgoraj navedene odredbe.

³¹ UL DFJ št. 56/1945.

³² Odlok o razpisu volitev delavskih zaupnikov z dne 13.12. 1945. (UL DFJ št. 98/1945).

³³ Način volitev se ni bistveno razlikoval od tistega pred letom 1941.

³⁴ AS, RS ZSS, šk. 22, spis št. 18 (766), Delavski zaupniki, Ljubljana, 1946.

³⁵ AS, CK ZKS, zapisnik seje sindikalne komisije pri CK KPS, 17.12. 1945, govor Vide Tomšič.

in svojemu ljudstvu; nepomirljiv v odnosu do škodljivcev in ljudskih sovražnikov; nesebičen in požrtvovalen, s čustvom do tovariša, ki ga mora ščititi in zastopati; v svesti si ciljev in nalog, ki jih postavlja gospodarska obnova prav v njegovem podjetju ali ustanovi, do skrajnih možnosti strokovno izobrazhen, da bo lahko vsestransko nadzoroval proizvodnjo in da dela za njen dvig - vse to so vrline, ki jih mora imeti delavski zaupnik. O vsem tem je treba dobro premisliti pri kandidiranju in volitvah delavskih zaupnikov.”³⁶ Zato je pozvalo sindikalne organizacije, naj se intenzivno posvetijo zadnjim pripravam na volitve, izvedejo vse, z zakonom predpisane ukrepe in oblikujejo končne predloge za kandidate delavskih zaupnikov.³⁷

Uredba o volitvah delavskih zaupnikov (čl. 3) z dne 31. julija 1945³⁸ je sicer omogočala predložitev večih kandidatnih list, vendar pa je bila partijska direktiva drugačna. Članom partijskih celic je bilo namreč naročeno, da je treba “gledati na to, da se ne bodo pojavile dve liste temveč samo ena lista in da do volitev sploh ne pride,³⁹ temveč, da se prizna samo ena lista”, vendar pa bi morali biti pri tem “spretni in delati v okviru zakona, da ne bi prišlo do kakih razdorov v delavskih vrstah”.⁴⁰ GO ESZDNS je ta navodila takole obrazložil: “Če hočemo, da se bodo naloge, ki jih zakon daje zaupnikom res izvajale, je predvsem naša naloga, da stremimo za enotnostjo. Ne smemo dovoliti, da bi se v kateremkoli podjetju postavljalo več list, kot se je to npr. delalo v predaprilski Jugoslaviji, kjer so se potem izvoljeni zaupniki na več listah, na mesto, da bi ščitili interese delavstva, med seboj kregali, kar je bilo tudi v interesu tistih, ki so v predaprilski Jugoslaviji vladali in izkoriščali delovno ljudstvo”.⁴¹ Sicer pa slovensko sindikalno vodstvo pravzaprav niti ni pričakovalo več kandidatnih list,⁴² saj ni nabavilo niti glasovnic niti kuvert.⁴³

Čeprav je bila v večini primerov zares vložena le ena kandidatna lista,⁴⁴ pa volitve kljub temu niso zadovoljivo potekale. Politične organizacije si po mnenju Glavnega odbora slovenskih sindikatov niso dovolj prizadevale, da bi delavce in nameščence pravočasno in ustrezno “pripravile”, pa tudi strokovne zveze volitvam delavskih zaupnikov večinoma niso posvečale dovolj pozornosti. Zato so k delu volilne komisije, ki je delovala pri GO ESZDNS, pritegnili tudi tajnike strokovnih

³⁶ DE, 11.1. 1946, št.2, Ali ste že izvedli zadnje priprave za volitve delavskih zaupnikov.

³⁷ Prav tam.

³⁸ UL LRS št. 42/1946.

³⁹ Peti člen uredbe o volitvi delavskih zaupnikov z dne 31.7. 1945 (UL DFJ št. 56/1945) pravi namreč takole: “Ako je bila vložena samo ena kandidatna lista, volivni odbor to na dan volitev ugotovi in vpiše v zapisnik in brez glasovanja razglasi kandidate s te liste za izvoljene delavske zaupnike.”

⁴⁰ AS, CK ZKS, zapisnik seje sindikalne komisije pri CK KPS, 17.12. 1945, govor Vide Tomšič.

⁴¹ AS, RS ZSS, šk. 33, m. 1, Kako bomo volili delavske zaupnike. Iz poročil in zapisnikov o poteku volitev je razvidno, da so podjetja, uradi in ustanove ta priporočila v večini primerov tudi upoštevali (AS, RS ZSS, šk. 26-33).

⁴² V navodilih za izvedbo volitev delavskih zaupnikov je namreč zapisalo: “Spričo enotnosti delavcev in delovne inteligence, ki se bo manifestirala tudi pri volitvah delavskih zaupnikov, na dve ali več kandidatnih list skoraj ni računati.” AS, RS ZSS, šk. 22, spis št. 18 (766).

zvez, ki so jih porazdelili po okrožjih, kjer so morali usmerjati in kontrolirati delo posameznih podružnic. Tisti člani komisije, ki so bili včlanjeni v KP, so bili dolžni sodelovati tudi s partijskimi organizacijami na terenu, vendar pa naj bi se še vedno pogosto dogajalo, da "tovariši", ki bi morali "Komitetu odgovarjati za sindikalno delo, o istem navadno niso imeli pojma",⁴⁵ pa tudi aktivisti OF tem volitvam marsikje niso posvetili nikakršne pozornosti.⁴⁶

Sicer pa so se pri delu posameznih okrožij pokazale precejšnje razlike. Medtem ko so si v celjskem okrožju člani volilne komisije smotrno razdelili naloge in takoj začeli z delom, pa tudi partijska organizacija je bila "precej budna", so v novomeškem okrožju z delom začeli prepozno. Partijski funkcionarji se za izvedbo volitev niso zanimali: neenotnosti sicer v glavnem ni bilo, saj so bile oblikovane enotne kandidatne liste, "vendar pa tudi ni bilo opaziti, da bi se polagala važnost na to, kdo bo izvoljen".⁴⁷ V mariborskem okrožju "so se hoteli dvigniti na mesta delavskih zaupnikov razni politični špekulanti, invalidi iz nemške vojske, ki so bili ranjeni v borbah proti partizanom, potem razni Kulturbundovci", v ljubljanskem okrožju, na primer, pa je bilo "vse delo v glavnem pravilno izvedeno", le na Jesenicah "se je pojavilo malo sektaštva in to predvsem s strani partijcev proti social-demokratom".⁴⁸ Pojavljale pa so se še drugačne nepravilnosti. Namesto, da bi najprej predlagali svoje kandidate posamezni oddelki in da bi potem na skupnem sestanku izmed njih izbrali res najprimernejše, je na primer v tovarni Erlich v Mariboru kar volilni odbor sam oblikoval kandidatno listo, v Trziču so za zaupnike kandidirali izključno mojstri, v Trbovljah pa le delavci. Še posebej pa je GO slovenskih sindikatov svaril pred tole nevarnostjo: "Po nekaterih podjetjih se pojavljajo primeri, da se za kandidate postavlja ljudi z nečisto preteklostjo. Več takih primerov je bilo v mariborskem okrožju. Tu vidimo, da sindikalne organizacije sploh niso smatrale mesto delavskega zaupnika za važno in odgovorno, da sploh niso preštudirale zakona o delavskih zaupnikih ter na ta način niso vedele, kako važno vlogo bo ta zaupnik igral v podjetju in pri obnovi. Na drugi strani so pa naši nasprotniki ta zakon dobro preštudirali ter poskušali na račun naše malomarnosti in deloma nevednosti vriniti svoje elemente na ta mesta. Dolžnost sindikalnih organizacij je, da te naklepe reakcionarjev prepreči, da te ljudi na množičnih sestankih razkrinkava in postavlja na njihovo mesto dobre in zavedne tovariše in tovarišice."⁴⁹

⁴³ Prav tam.

⁴⁴ Glej AS, RS ZSS, šk. 26-33, ki vsebujejo zapisnike in poročila o volitvah delavskih zaupnikov v tovarnah, podjetjih in delavnicah.

⁴⁵ AS, RS ZSS, šk. 33, m. 1, poročilo o delu volilne komisije za izvedbo volitev delavskih zaupnikov pri GO ESZDN Slovenije. Poročilo je sicer nedatirano, vendar je očitno nastalo nekje ob koncu roka, ki je bil določen za izvedbo volitev.

⁴⁶ AS, RS ZSS, šk. 33, m. 1, Naši aktivisti in volitve obratnih zaupnikov, nedat.

⁴⁷ AS, RS ZSS, šk. 33, m. 1, poročilo o delu volilne komisije za izvedbo volitev delavskih zaupnikov pri GO ESZDN Slovenije, ki je bila ustanovljena 24.1. 1946, nedat.

⁴⁸ Prav tam.

⁴⁹ Mišljeni so zgoraj opisani primeri.

5. Dejavnost delavskih zaupnikov v obdobju 1945-1946

O sami dejavnosti delavskih zaupnikov je ohranjenega zelo malo gradiva, saj so obstajali le kratek čas. Vsaj deloma pa je njihovo delovanje mogoče osvetliti na podlagi zapisnika konference delavskih zaupnikov julija 1946 v Kranju, na kateri so bila med drugim podana tudi tale poročila oziroma opisi poročil:

“Intex:⁵⁰ Preskrbeli smo za delavce kurivo. Napeljali smo s pomočjo delegata v tovarni pitno vodo v gotove oddelke. Sodelujemo pri nagradah, pri živilskih kartah, kontroli v kuhinji in pri urejanju plač. Z upravo podjetja smo v dobrih odnošajih.

Iskra:⁵¹ Glede discipline je tov. omenil zelo različno. V nekaterih oddelkih je dobra, v nekaterih slaba, v nekaterih je pa sploh ni. Imamo velike težkoče radi ind. šole. Vajenci so sedaj učenci in se bo njihove prestopke kaznovalo po šolskem sistemu. Dobivajo namesto plače štipendijo. Ustanovil se bo za te učence šolski internat. Preskrbeli smo za delavce kurivo.

Jug. tvornica gume: Do sedaj smo imeli 10 sej. Na sejah se rešujejo večinoma problemi glede plač. Imamo svojega pravnega referenta. Radi sabotaze v tovarni je bilo odpuščenih 6 delavcev. Gledali bomo, da se bo dvig norm dvignil za 10 %. Odnosi med podjetjem in delavstvom so odlični.

Gradis:⁵² Predvsem so najslabše stanovanjske razmere. Delo na mostu je bilo obremenjeno z različnimi težkočami. Odnosi med delavci in vodstvom podjetja so zelo slabi.

Ogrizek: Produkcija pri nas se ne more zvišati. Manjka vsega in poleg tega imamo še pokvarjene stroje. Odnosi vodstva in del./avcev/ so dobri.

Prah:⁵³ Odnosi so dobri. Imamo težkoče glede udarniškega dela. Kurivo za delavce se bo preskrbelo.

Tekstilindus:⁵⁴ Tajnica ne sklicuje sestankov redno. Imamo jih zelo različno od 3 do 6 tednov, potem pa traja sestanek do 5 ur. Pripomnil je glede zdravnikov. Ko zdravnik pride v hišo, vpraša najprej ali je na bol./niško/ blagajno ali na svoje stroške. Če je bolnik na bol./niško/ blagajno pravi zdravnik 'saj ne bo nič z njim' ali pa 'saj mu nič ni'. Take razredne stopnje se bodo morale odpraviti v najkrajšem času. Ko smo obravnavali glede obleke in smo hoteli sklicati sestanek je rekel eden od del./avskih/ zaupnikov, da sestanek sploh ni potreben. Vodstvo nima pravega odnosa do delavstva ali pa sploh noče pomagati. Premog smo že razdelili. Imamo tarifni sporazum glede plače.

Naproza:⁵⁵ Pri uslužbencih manjka združnega duha. Imamo vsak mesec zadržne sestanke. Obravnavamo napake in vse predmete, ki se tičejo naše stroke. Predviden je tudi knjigovodski tečaj. Plače so urejene po okrožnici. Delamo

⁵⁰ Inteks - Tekstilna tovarna, Kranj.

⁵¹ Iskra - Tovarna elektronike in finomehanike, Kranj.

⁵² Gradbeno industrijsko podjetje s centralo v Ljubljani in s petimi podružnicami.

⁵³ Prah A. - Tovarna volnenih in bombažnih tkanin, Kranj.

⁵⁴ Tekstilindus - Bombažna tkalnica, Kranj.

⁵⁵ Nabavno-prodajna zadruga.

prekomerno službo. Razčistke ima glavna uprava. Informirani smo tudi mi o vseh stvareh.

Prosvetni delavci: Prirejamo z pionirji nastope. Imamo razne nabiralne akcije. Pričel se je tečaj popravnih izpitov in tečaj za vstop v gimnazijo.

Telefon. sekcija: Tov. je vprašal, zakaj sploh obstojajo v tej službi oz. podjetju (državnem) delavski zaupniki. Vse uredbe pridejo iz višjih forumov - direkcije in po teh se morajo ravnati. Pripomnil je glede Jugobruna in Tekstilindusa. Vsak naj gre v službo na pošto ali k železnici, pa bo videl, kakšno plačo bo imel. Imamo zelo majhno plačo in čakamo, da se bo tudi za nas enkrat stanje izboljšalo. Pri nas se dela vedno, tudi ob nedeljah. Ker pa radi tako nizkih plač ne moremo dajati prostovoljnih prispevkov, upam, da boste s pravim smislom gledali na nas in ne silili, da bi se obvezali koliko bi lahko nabrali. Sklenjeno je bilo čisto prostovoljno, kolikor kdo more pa naj daje. Ker imamo toliko ur dnevnega dela - inštalater celo po 14 ur dnevno - potem izgubiš vso voljo do dela, pa pravijo reakcija. Tovariši to ni reakcija - to je samo nezadovoljstvo dela.

Finančni odsek: Pri nas vse določa ministrstvo in starešina in je vprašanje ali je sploh potrebno, da imajo državne službe delavske zaupnike.

Okraj: Sploh ne deluje. Nima sej in ne sestankov.⁵⁶

Iz poročil posameznih predstavnikov podjetij je torej razvidno, da so se delavski zaupniki ukvarjali predvsem s problemi, povezanimi s preskrbo, stanovanji, zdravstveno službo socialnega zavarovanja, plačami, delovnim časom, udarniškim delom, delovno disciplino in medsebojnimi odnosi, predvsem s tistimi med vodstvom podjetja in delavci. Ponekod so se dokaj redno sestajali, bili dobro informirani in imeli urejene odnose z upravo podjetja, medtem ko so se zastopniki upravnih organov in nekaterih državnih podjetij spraševali, ali je delavske zaupnike v tako imenovanih državnih službah sploh smiselno vzpostaviti, "če vse določa ministrstvo in starešina".⁵⁷

Nezadovoljna delavska zaupnica Marija Bračko, zaposlena v tovarni kemično-tehničnih izdelkov UNIO v Mariboru, se je v imenu članov sindikata svoje tovarne obrnila na Krajevni medstrokovni svet Maribor s prošnjo, naj opozori republiško vodstvo strokovne zveze delavcev in nameščencev kemične industrije v Ljubljani na probleme, ki so nastali zaradi slabega sodelovanja med upravami podjetij, delavskimi zaupniki in sindikalnimi podružnicami. Po njenem mnenju bi morale sindikalne organizacije in delavski zaupniki sodelovati pri oblikovanju predlogov za določanje pač in mezd, upravniki podjetij pa tudi ne bi smeli dajati oblastnim organom nikakršnih podatkov oziroma karakteristik o posameznih delavcih in nameščencih brez vednosti delavskih zaupnikov in zastopnikov sindikata, saj naj bi na tak način izpolnjene vprašalne pole oziroma karakteristike odražale le subjektivno mnenje določenega upravnika. S tem naj bi bila marsikomu storjena

⁵⁶ AS, RS ZSS, šk. 33, m. 1, zapisnik konference delavskih zaupnikov v Kranju, 20.7. 1946.

⁵⁷ Prav tam.

krivica, porušena pa naj bi bila tudi "glavna pridobitev osvobodilne borbe, t.j. ljudska oblast, volja, sodba in mnenje ljudstva, v tem slučaju delavstva", ki bi moralo biti v socialistični družbi pravzaprav "enakopravni sodelavec v podjetju". Misel je zaključila z naslednjimi besedami: "Saj vendar ne živimo več v času, ko vlada absolutizem enega samega šefa, ki uveljavlja svoje subjektivno mnenje, ki lahko iz osebnega nerazpoloženja ali sovrašтва povzroči posamezniku veliko krivico! Vsi smo sodelavci in ne več sužnji in naš Tito nam je dal pravico soodločanja!" Zato je podpisana pričakovala od svoje strokovne zveze ustrezno pomoč, sicer pa bi se bilo treba po njenem mnenju vprašati: "Čemu smo sicer postavili odbore v tovarnah in delavske zaupnike? Gotovo ne zato, da so samo na papirju, temveč da v vsakem oziru sodelujejo z upravo! V nasprotnem slučaju naše funkcije nimajo smisla!"⁵⁸

Ohranjen je tudi primer o razrešitvi delavskega zaupnika. Upravitelj veležganjarne Addalbert Gusel iz Maribora se je obrnil na personalni odsek Ministrstva za industrijo in rudarstvo s prošnjo, da se delavskemu zaupniku Otonu Severju odvzame mandat in se ga tudi odpusti z dela, "ker je nevaren za red in disciplino v podjetju."⁵⁹ Oton Sever naj bi stikal po pisarniških prostorih v času opoldanskega odmora in pregledoval okrožnice ter zaupne spise ministrstva, s svojim "čvekanjem" naj bi motil delavce pri delu, žalil upravo, ker ni brezplačno delila jabolčnika in namigoval na to, da je bil še prejšnji lastnik, pobegli Nemeč, boljši od obstoječih oblasti, ker je dajal delavcem pijačo brezplačno. Oton Sever naj bi se tudi pritoževal zaradi pregledovanja ročne prtljage delavcev ob prihodu in odhodu z delovnega mesta, en dan neopravičeno izostal z dela, nasprotoval popisovanju strojev itd. Svojo odločitev je upravitelj podkrepil tudi s Severjevimi obnašanjem med vojno, saj naj bi bil "do zadnjega dne nemški vojak član glazbe Wehrmanschaft, spremljal na kolodvor in sviral Wehrmanom, ko so hodili v hajko na partizane."⁶⁰

6. Vloga delavskih zaupnikov v socialistični državi

Naloge delavskih zaupnikov v Sloveniji in Jugoslaviji v prvih letih po končani 2. svetovni vojni so bile tako sorodne nalogam sindikalnih organizacij, da jih je bilo pogosto zelo težko, če ne skorajda nemogoče razločevati, torej je bila tudi njihova vloga v pogojih socialističnega družbenega reda dokaj podobna vlogi teh organizacij. Zato menim, da razumevanje vloge delavskih zaupnikov v socializmu ni mogoče brez poznavanja pomena in nalog, ki so ga v tem obdobju imele sindikalne organizacije.

⁵⁸ AS, RS ZSS, šk. 33, m. 1, dopis Podružnice Zveze delavcev in nameščencev kemične industrije št. 4, Maribor, Krajevnemu medstrokovnemu svetu Maribor. Kopija tega dopisa je bila poslana tudi Glavnemu odboru ESZDN Slovenije v Ljubljani.

⁵⁹ AS, RS ZSS, šk. 33, m. 1, prepis dopisa Miloša Štroša, upravitelja Veležganjarne Addalbert Gusel iz Maribora, personalnemu odseku Ministrstva za industrijo in rudarstvo v Ljubljani 2.5. 1945.

⁶⁰ Prav tam.

Vloga sindikatov v socializmu pa je tako v teoriji kot v praktičnem delovanju povsem drugačna od pomena sindikatov v kapitalističnih državah, kjer predstavlja prizadevanje za pridobitev čimširših pravic proti delodajalcem njihovo glavno funkcijo. Jugoslovansko partijsko vodstvo v prvih letih po končani 2. svetovni vojni sicer v javnosti ni povsem odkrito povedalo, kakšno vlogo naj bi imele sindikalne organizacije v novi državi, vendar je iz organizacijske strukture in nalog, ki so jih opravljale, jasno razvidno, da se je pri oblikovanju novih sindikatov ravnalo po sovjetskih vzorih.

Značaj socialističnih sindikatov je začrtal Lenin v nizu člankov in govorov na začetku dvajsetih let tega stoletja in jim namenil predvsem vzgojno nalogo. Zamislil si jih je kot nekakšno "šolo komunizma", ki naj bi pomagala partiji pri oblikovanju "novega človeka", duhovno bogatega, moralno čistega in telesno popolnega, hkrati pa naj bi pripadnike delavskega razreda usposobila tudi za upravljanje in vodenje državne uprave in gospodarstva.⁶¹ Vendar pa v samo upravo sindikati ne bi smeli posegati. Socialistično državo naj bi namreč vodila izključno le t.i. avantgarda delavskega razreda - komunistična partija, sindikati pa bi morali predstavljati le nekakšen vmesni člen med partijo in državo, kar je Lenin takole obrazložil: "Kakor najboljša tovarna z odličnim motorjem in prvovrstnimi stroji ne more več delati, če se pokvari transmisijski mehanizem med motorji in stroji, tako je neizbežna tudi katastrofa socialistične graditve, če je nepravilno izdelan ali če nepravilno deluje transmisijski mehanizem med komunistično partijo in množicami - sindikati."⁶²

Kot šola komunizma so sindikati v začetnem obdobju socialistične države delovali prav na vseh področjih družbenega življenja. Udeleževali so se pri obnovi v vojni porušene države, v obdobju planskega gospodarstva so skrbeli za izpolnjevanje državnega gospodarskega načrta, bili so organizator t.i. socialističnega tekmovanja, ustanavljali in vodili so kulturna, športna in tehnična društva, sodelovali so pri pripravi in sprejemanju pravnih predpisov. Sindikati so v socializmu obdržali tudi neke vrste zaščitno vlogo, ki se načeloma ni preveč razlikovala od klasičnih funkcij, značilnih za sindikate v kapitalističnih državah, ki se izražajo v obrambi delavskih pravic v odnosu do privatnih delodajalcev, v zavzemanju za dosledno izvajanje predpisov s področja delovnega prava, v prizadevanjih za razširitev socialno-ekonomskih pravic delavcev. Toda ta funkcija je bila nujno pogojena s spremembo nosilca oblasti in poddržavljenjem pretežnega dela proizvodjalnih sredstev. Absurdno bi bilo namreč trditi, da se mora delavski razred zaščititi pred samim seboj. Vendar pa je že Lenin predvidel, da bo imela tudi socialistična država vsaj v začetnem obdobju določene birokratske odklone. Zato je določil sindikatom dve povsem protislovni nalogi: na eni strani naj bi ščitili delavce pred deformacijami lastne države, na drugi strani pa naj bi s pomočjo

⁶¹ Putnik Dajić: Sindikati u socialističkim zemljama. Beograd 1963, str. 43.

⁶² V. I. Lenin: O vlogi in nalogah sindikatov v pogojih nove ekonomske politike. Ljubljana 1946, str. 8-9, 11.

istih delavcev zaščitili tudi državo (prizadevanja za boljšo delovno disciplino, za večko učinkovitost proizvodnje ipd.).⁶³

Dvojnost je obstojala tudi v sami metodi sindikalnega dela. Po eni strani naj bi socialistični sindikati delali po vojaško, kajti diktatura proletariata je, kakor je rekel Lenin, "najsrditejša, najtrdovratnejša, najbrezobzirnejša vojna med razredi", hkrati pa bi se morali znati prilagoditi nivoju množice in s posebno taktiko ter z najmanjšim možnim trenjem doseči, da se ta množica povzpne "za stopničico više v kulturnem, gospodarskem in političnem pogledu".⁶⁴

Povprečni slovenski državljani, ki s socializmom ni imel nikakršnih praktičnih izkušenj, pa tudi z razvojem sindikalne teorije v Sovjetski zvezi ni bil seznanjen, ni mogel razumeti vloge sindikalnih organizacij v spremenjenih razmerah. Bila je težko razumljiva bivšim sindikalnim funkcionarjem iz vrst krščanskih socialistov in socialdemokratov, toda prav tako tudi marsikateremu članu komunistične partije. Član slovenskega partijskega vodstva Ivan Maček-Matija je na primer na sestanku CK KPS 24. septembra 1945 ugotavljal, da "člani partije slabo poznajo sindikate, saj v 4 letih borbe o tem ni bilo niti govora." Zatorej ni čudno, da delovanje slovenskih sindikatov v obravnavanem obdobju ni moglo potekati v skladu s pričakovanji. Zaradi prevladujočega nepoznavanja sindikalne problematike partijsko vodstvo namreč ni uspelo izbrati takšnih sindikalnih voditeljev, da o lokalnih funkcionarjih niti ne govorimo, ki ne bi bili hote ali nehoote obremenjeni s tistim načinom sindikalnega dela, na kakršnega so bili navajeni v prejšnji državi.

Prav tako kakor ni bila vsesplošno razumljiva vloga sindikalnih organizacij, tako tudi večini delavcev, pa tudi marsikateremu političnemu funkcionarju, ni bilo jasno, kakšne naloge naj bi delavski zaupniki v novi državi pravzaprav morali opravljati. Najpogosteje sta se pojavljala dva, s stališča partijskega vodstva povsem napačna načina razmišljanja, ki so ju označevali s pojmom "ekonomizem" in "sindikalni avantgardizem", očitali pa so ju tako sindikalnim funkcionarjem kot delavskim zaupnikom.

S pojmom "ekonomizem" so označevali tradicionalno razumevanje odnosov med delojemalci in delodajalci, običajno v kapitalističnih državah, ki naj bi se odražalo v zavzemanju za večje plače in za krajši delovni čas, z upiranjem proti uvajanju norm ipd. Po mnenju partije je bil ta pojav najbolj razširjen prav v Sloveniji, vzpodbujali pa naj bi ga predvsem predvojni sindikalni funkcionarji, vzgojeni v socialdemokratskem duhu, ki naj ne bi razumeli spremenjenega položaja delavskega razreda v socialističnem družbenem redu.⁶⁵ Miha Marinko je na sindikalni konferenci februarja 1946 v Ljubljani označil ekonomizem kot "najbolj značilno črto že preživelega sindikalnega gibanja", ki pa po njegovem mnenju ni

⁶³ Prav tam, str. 12.

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ Branko Petranović: Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove. Beograd 1969, str. 114-115.

bil samo "ostanek prošlosti", ampak naj bi izhajal tudi iz "oportunizma", ki se je izražal "v sebičnosti razredno nezavednih in politično zaostalih ljudi, ki gledajo le hipne interese."⁶⁶ Na "oportunistični ekonomizem (postavljanje svojih ozkih trenutnih osebnih koristi pred nalogami splošnega značaja)", ki naj bi bil "močno zakoreninjen med politično zaostalimi množicami", je opozoril tudi Tone Dolinšek, vršilec dolžnosti predsednika GO ESS na sindikalni konferenci aprila 1946 v Ljubljani, razloge pa je iskal predvsem v preteklosti, ko naj bi "sovražniki delovnega ljudstva budno pazili", da so ostale "delovne množice nepoučene."⁶⁷

Enake "napake" so bile opazne tudi pri delovanju delavskih zaupnikov. Tedanji slovenski minister za delo, Tomo Brejc, je v članku, objavljenem v Delavski enotnosti, poudarjal, "da se nekateri delavski zaupniki ne zavedajo dovolj globoko odgovornih nalog, ki so jim zaupane in tudi ne znajo ceniti dovolj visoko svobodo delovanja, ki jo imajo delavski zaupniki v naši ljudski republiki." V podkrepitev svoje trditve je navedel primer iz leta 1936, ko naj bi bilo le v mesecu oktobru v Sloveniji odpuščenih z dela kar 37 delavskih zaupnikov, "kateri so tavalji sem in tja in niso nikjer mogli najti dela samo zato, ker so pravilno in odločno zastopali interese delavskega razreda." Tega bi se morali zavedati tudi zaupniki v novi državi, da bi bili "bolj vestni v izpolnjevanju svojih dolžnosti." Vendar pa je minister za delo ugotavljal, da "imamo v vrstah naših zaupnikov še precej takih, ki se v izvajanju svojih zaupniških poslov ravnaajo 'še kar po starem', kakor da imajo pred seboj v osebi današnjih upravnikov tovarn predvojne kapitaliste, ne pa odgovorne voditelje obratov, ki so naša skupna občeljudska imovina." Ti delavski zaupniki naj bi kratkovidno mislili, "da dobro zastopajo interese delavcev in nameščencev, če stalno zahtevajo od upravnika večje plače in pri tem ne vprašajo, če se je povečanju plač primerno dvignila tudi produkcija." Zato je menil, da se morajo vsi tovrstni zaupniki zavedati, da v "ljudski državi" lahko "pravilno zastopa interes delavskega razreda samo tisti zaupnik, ki se z vsemi silami bori za povečanje produkcije in istočasno skrbi za boljšo kvaliteto izdelkov, smotrno razdelitev delovnih sil, kar najbolj racionalno uporabo sirovin itd." Prav na tem področju pa naj bi bili nekateri delavski zaupniki "silno površni in pomanjkljivi": "Namesto, da bi bili skupaj z odborom sindikalne podružnice desna roka vodstva tovarne pri uvajanju akordnega dela, določevanju tarifnih postavk, namesto, da bi skrbno proučevali storilnost pri delu, dajali pobudo za pravočasno nagrajevanje najboljših delavcev, stojijo ob strani kakor da ni to ena njihovih najbolj važnih nalog. Kako naj se v našem tarifnem sistemu odpravijo nedostatki, ki jih delavci marsikje upravičeno kritizirajo, če delavski zaupniki, ki so za to izvoljeni, ne skrbijo dovolj, da bi vsak delavec dobil prav tako plačo, ki mu po njegovi pridnosti in sposobnosti pripada, kar pa je mogoče uvesti samo z uvajanjem množičnega akordnega dela?!" Poleg tega je minister za delo opozoril tudi na druge dolžnosti

⁶⁶ AS, RS ZSS, šk. 33, m. 1, referat Mihe Marinka na sindikalni konferenci v Ljubljani 24.2. 1946.

⁶⁷ DE, 26.4. 1946, št. 17, Konferenca Glavnega odbora Enotnih sindikatov Slovenije.

delavskih zaupnikov: "Mnoge naše tovarne so zgrajene čisto po kapitalističnih metodah. Podjetniki so stremeli za tem, da bi tovarno hitro zgradili in še bolj hitro stlačili delavstvo vanjo, da bi čimprej prišli do dobička. Zato so te tovarne v higijenskem oziru skrajno pomanjkljive. Nekatere se sploh ne bodo dale urediti tako, da bi odgovarjale sodobnemu skrbstvu za zdravje delavcev. Marsikateri nedostatek pa bi se dal odpraviti, če bodo delavski zaupniki sami dovolj iniciativni in če bodo tudi v delavstvu znali vzbujati potrebno iniciativo." Zato bi morali novi delavski zaupniki postati "vzgojitelji delavstva". Za dobro opravljanje te naloge se pa bodo morali najprej sami ustrezno izobraziti, in sicer s proučevanjem "direktivnih člankov v našem časopisu, poučnih knjig in brošur, predvsem pa zakonov in uredb, ki jih izdaja naša vlada." Na koncu je razložil še skupne cilje sindikalnih funkcionarjev in delavskih zaupnikov: "Kar velja za političnega aktivista, sindikalnega funkcionarja, velja tudi za delavskega zaupnika: njegovo delo je vredno le toliko, kolikor z njim doprinaša k dviganju gospodarskega stanja delovnega ljudstva in kolikor s svojim strokovnim in političnim znanjem, s svojimi izkušnjami vzgaja sebe in svojo okolico - gradi nove kadre!"⁶⁸ Pred t.i. "ekonomizmom" je svaril tudi član GO ESZDNS Martin Greif v članku, objavljenem v delavski enotnosti. Sindikate in OF je pozval k skupnemu zavzemanju za izvolitev takih delavskih zaupnikov, ki ne bodo "uganjali starega kruhoborstva", ampak si bodo prizadevali za "obnovo domovine in razširitev udarnišтва".⁶⁹

Drugo skrajnost je predstavljal t. i. "sindikalni avantgardizem". Delavski zaupniki, enako je veljalo za sindikate, so sicer imeli pravico do nadzorovanja proizvodnje, vendar pa so bile njihove pristojnosti zgolj posvetovalnega značaja, pravice do neposrednega vmešavanja v delovanje uprave na organizacijsko-tehničnem področju pa niso imeli. Če pa je do tega vseeno prišlo, je nastopila nekakšna oblika dvovladja med upravo podjetja na eni in delavskimi zaupniki oziroma sindikati na drugi strani.⁷⁰ Proti takemu vmešavanju je nastopil Miha Marinko na sindikalni konferenci februarja 1946. Obsodil je primere, ko naj bi sindikati "prekoračili okvir kontrole" in začeli "izvajati teror nad upravniki", kar naj bi ustvarjalo vtis o nesamostojnosti upravnikov in vodilo v anarhijo, ki nastane, "če se namesto kontrole komandira in se ne nosi odgovornosti."⁷¹ Enako je menil tudi Tone Dolinšek, vršilec dolžnosti predsednika GO Enotnih sindikatov Slovenije (ESS), ki je na konferenci GO ESS 19. in 20. aprila 1946 v Ljubljani poudaril, da je naloga tako sindikatov kot delavskih zaupnikov, da se spoznajo s "produkcijo, s knjigovodstvom", saj se bodo le na ta način lahko usposobili za upravljanje podjetij. Vendar pa delavski zaupniki nikakor ne bi smeli zagospodariti v upravi

⁶⁸ DE, 9.8. 1946, št. 31, O nekaterih pomanjkljivostih v delovanju naših delavskih zaupnikov.

⁶⁹ DE, 25.1. 1946, št. 4, Napake pri volitvah delavskih zaupnikov.

⁷⁰ Čepič-Prunk, Vloga in položaj delavskega razreda, str. 114.

⁷¹ AS, RS ZSS, šk. 33, m. 1, referat Mihe Marinka na sindikalni konferenci v Ljubljani, 24.2. 1946.

podjetja, "kajti kjer gospodarita dva, ni gospodar nihče", nazadnje pa za marsikatero stvar noče prevzeti odgovornosti nihče: "Upravnik se izgovarja, da je hotel napraviti tako in tako, pa ni dovolila sindikalna podružnica ali zaupnik itd." Zato bi se bilo treba po njegovem mnenju zavedati, "da je odgovoren za poslovanje podjetja upravnik, delavski zaupniki in podružnični funkcionarji lahko upravniku in obratovodji svetujejo, ne morejo pa smatrati svoj predlog že za obvezen."⁷²

Z delom delavskih zaupnikov, predvsem z izpolnjevanjem njihovih nalog s področja zaščite pri delu, čeprav je bila tovrstna dejavnost delavskih zaupnikov določena z zakonom,⁷³ tudi ministrstvo za delo ni bilo zadovoljno. Dotedanja praksa naj bi namreč pokazala, da se je delo delavskih zaupnikov "utopilo" v delu sindikatov. Čeprav naj bi zakon o delavskih zaupnikih sicer predvideval tesno sodelovanje zaupnikov s sindikati, pa nikakor ni bilo zamišljeno, da naj bi se delo obeh ustanov "zlilo v eno". Vendar pa so se po mnenju ministrstva delavski zaupniki "enostavno uvrstili v delo sindikatov" in tako "izgubili iz vida svoje z zakonom določene naloge", med katere naj bi sodila tudi higiensko-tehnična zaščita pri delu.⁷⁴

7. Ukinitve delavskih zaupnikov

Čeprav so si še jeseni 1946 marsikje prizadevali, da bi delavski zaupniki dejansko opravljali naloge, predvidene z zakonom,⁷⁵ pa se ta institucija ni obdržala niti do konca leta. Že iz dopisa Glavnega odbora ESZDNJ iz oktobra 1946, naslovljenega na vse najvišje organe sindikalnih organizacij v posameznih republikah, je bilo mogoče slutiti, da se je jugoslovansko politično vodstvo že odločilo ukiniti delavske zaupnike. Jugoslovansko sindikalno vodstvo je zato naročilo vsem republiškim sindikalnim vodstvom sledeče:

"1. Ni si treba prizadevati za aktiviranje delavskih zaupnikov, pustite jim, da delajo tako kot so do sedaj, naše sindikalne organizacije pa bodo postopoma prevzemale njihove dolžnosti in naloge, dokler ne bo sprejet dokončen sklep o njihovi likvidaciji.

2. Novih volitev delavskih zaupnikov, niti delnih niti splošnih, v bodoče ne izvajati. V podjetjih, kjer so delavski zaupniki iz kakršnegakoli razloga prenehali delovati, jih ni treba ponovno voliti.

⁷² DE, 26.4. 1946, št. 17, Konferenca Glavnega odbora Enotnih sindikatov Slovenije, referat Toneta Dolinška O politično gospodarskih nalogah sindikatov.

⁷³ Glej 3. člen zakona o delavskih zaupnikih z dne 16.7. 1946. UL FLRJ št. 58/1946.

⁷⁴ AS, RS ZSS, šk. 22, spis št. 18 (766), dopis Ministrstva za delo FLRJ Ministrstvu za delo LRS (nedat.), ki je priložen dopisu Ministrstva za delo LRS Glavnemu odboru ESZDNS z dne 21.8. 1946.

⁷⁵ GO ESZDNS se je še septembra 1946 zavzemal za spremembo zakona o delavskih zaupnikih (AS, RS ZSS, šk. 22, spis št. 18 (766), dopis GO ESZDNS Glavnemu odboru ESZDNJ, 11.9. 1946).

3. Dosedaj izvoljeni delavski zaupniki naj še naprej opravljajo svojo dolžnost do izteka zakonskega roka, vendar pa naj bo njihovo delo pod vodstvom sindikalne podružnice.⁷⁶

Takšno stališče je utemeljil z obrazložitvijo, da v novi državi, v kateri naj bi bila oblast v rokah delavskega razreda, tovrstni zaupniki niso več potrebni. Skoraj vse njihove dolžnosti naj bi prevzele sindikalne organizacije. Po mnenju GO ESZDNJ so že v času pred ukinitvijo delavskih zaupnikov večino njihovih nalog opravljali sindikati, ki so na podlagi obstoječih zakonskih predpisov skupaj z upravami podjetij reševali vse probleme, povezane s proizvodnjo in delovnimi odnosi. Sindikati naj bi namreč imeli v socialistični Jugoslaviji vse možnosti za povsem svobodno delovanje, odpravljeni pa naj bi bili tudi vsi razlogi za kakršnokoli nespoštovanje predpisov. Poleg tega naj bi tudi zakon o državnih gospodarskih podjetjih (čl. 43) z dne 24. julija 1946⁷⁷ dodelil sindikalnim organizacijam precej dolžnosti in nalog delavskih zaupnikov, in sicer: skrb za izboljšanje življenjskih in delovnih pogojev vseh zaposlenih, skrb za povečanje proizvodnje in za večjo učinkovitost dela. Novo ustanovljene komisije za tehnično in higiensko zaščito, ki so začele delovati pri sindikalnih podružnicah,⁷⁸ pa naj bi prevzele še dodaten del dolžnosti dotedanjih zaupnikov. Jugoslovansko sindikalno vodstvo je torej menilo, da v prihodnje volitev delavskih zaupnikov ne bo več in je sporočalo vsem sindikalnim organizacijam, naj ne izvajajo nobenih priprav za kakršnekoli nove volitve teh zaupnikov.⁷⁹

Dokončno je bila ustanova delavskih zaupnikov odpravljena z zakonom o inšpekciji dela z dne 12. decembra 1946,⁸⁰ s katerim je prenehal veljati zakon o delavskih zaupnikih z dne 16. julija 1946.

Ni povsem jasno, ali se je sindikalno oziroma bolje rečeno partijsko vodstvo odločilo za ukinitve delavskih zaupnikov, ker je menilo, da se je prehodno obdobje, ki sledi vsem večjim spremembam političnega sistema, končalo oziroma da so spremenjene družbene, politične in ekonomske razmere že omogočile spremembo starih delovnih odnosov in oblik delavske zaščite, ali pa je delavske zaupnike ukinilo enostavno zato, ker niso uresničili vloge, ki jim jo je namenilo.

⁷⁶ AS, RS ZSS, šk. 33, m. 1, dopis Glavnega odbora Enotnih sindikatov delavcev in nameščencev Jugoslavije vsem republiškim sindikalnim odborom in strokovnim zvezam z dne 18.10. 1946.

⁷⁷ UL FLRJ št. 62/1946.

⁷⁸ Tudi GO ESZDNS je ugotovil na svoji seji 5.9. 1946, da je v podjetjih, rudnikih in na gradbiščih pogosto prihajalo do nesreč, ki bi jih lahko z ustreznimi zaščitnimi ukrepi preprečili, če bi sindikalne organizacije in delavski zaupniki posvečali več pozornosti tovrstni problematiki. Zato je sprejel sklep, da se pri vseh sindikalnih organizacijah uvede poseben sektor dela za tehnične in higiensko-zaščitne ukrepe pri delu, in sicer komisije za tehnično in higiensko zaščito pri odborih in pododborih podružnic, pri tajništvih strokovnih zvez, sindikalnih svetih in pri glavnih odborih posameznih republik pa naj bi delovali posebni referenti ali odseki za zaščito dela, ki bi pomagali nižjim organizacijam (DE, 11.10. 1946, št.41, O ustanovitvi in delu komisij za tehnično in higiensko zaščito).

⁷⁹ Prav tam.

⁸⁰ UL FLRJ št. 100/1946.

Dejstvo pa je, da so bila mnenja o vlogi, pomenu in nalogah delavskih zaupnikov različna, o čemer pričajo nesoglasja med ministrom za socialno politiko in sindikati na eni strani ter predsednikom gospodarskega sveta na drugi strani. Očitno je tudi, da niti delavci niti njihovi izvoljeni zaupniki niti upravniki podjetij, pa tudi marsikateri politični funkcionar ne, v glavnem niso razumeli, da je partijsko vodstvo delavskim zaupnikom pravzaprav namenilo predvsem vlogo nekakšnih "vzgojiteljev", ki naj bi sindikatom kot "šoli komunizma" pomagali pri vzgoji delavcev in uslužbencev na delovnem mestu. Pa tudi tistim, ki so navodila partijskega vodstva pravilno razumeli, ni bilo povsem jasno, na kakšen način bi bilo dane naloge mogoče uresničiti. Klasičnih nalog, povezanih z zaščito delavskih interesov v odnosu do delodajalcev, ki jih imajo delavski zaupniki v kapitalističnih državah, zaupniki v socialistični državi seveda niso mogli opravljati, pravice do soodločanja pa partijsko vodstvo delavskemu razredu v tistem času ni bilo pripravljeno priznati. Poleg tega so se naloge delavskih zaupnikov tesno prepletale z delovnim področjem sindikalnih organizacij, tako da jih v marsikaterem podjetju niso znali ločiti med seboj, njihova vloga v državni upravi pa večini zaposlenih že od vsega začetka ni bila razumljiva. Zaradi vsega tega so delavski zaupniki postali bolj ali manj nepotrebna ustanova in pravzaprav ni nič presenetljivega, da so jih tako kmalu ukinili.

Matejka Jeraj

TRADE UNION ORGANISERS IN SLOVENIA DURING THE SOCIALIST PERIOD

S u m m a r y

Trade Union organisers, who had emerged at the end of World War I as a structure within the Workers Movement, were introduced in Slovenia in December 1918. They were legitimate workers' representatives whose task was to intervene in the event of disputes between workers and employers and see that legislation protecting workers was administered. During World War II Trade Union organisers did not operate.

The leadership of the Yugoslav Trade Unions, which were founded at the beginning of 1945, was interested in the restoration of this institution provided that its activity complied with the political and economic characteristics of the new Yugoslav state. Legislation was passed, according to which Trade Union organisers were to be elected in all private, cooperative and public companies, institutions and organisations as well as in state offices. Their responsibility was to protect the social, economic and cultural interests of workers, to encourage better production and work discipline, to supervise the production process and the execution of the economic plan in all companies except those working for military needs. The Yugoslav Communist Party, however, assigned a primarily educational role to them, expecting them to become some kind of working class educators within the Trade Unions which were considered "the schools of Communism".

Trade Union organisers were elected directly and secretly by those having an active voting right, that is, all workers and apprentices employed in a company, office, institution or organisation. The elections were supposed to take place between 15th January and 15th February 1946. In Slovenia they were organised by the Slovene Trade Unions Main Committee which also prepared the instructions for the work of Election Committees. The YCP leadership, however, who neither respected the voters' free decision nor trusted the Trade Unions, ordered its party members to monitor the elections vigilantly and prevent the "inadequate" people from being elected as Trade Union organisers. In spite of this, the party was dissatisfied with the course of the elections and their results. The newly elected Trade Union organisers were often unclear as to what their duties were. They normally dealt with furnishing, housing, health service of social insurance, salaries, working hours, shock work, work discipline and mutual relations. In some places Trade Union organisers had good relations with the company leadership and held regular meetings, while those working in government bodies and state owned companies, were often confused about their role, as they had not been consulted by the leadership before important decisions were taken.

In October 1946 the Yugoslav Trade Union leadership advised the highest Trade Union bodies in the Yugoslav republics not to hold any more elections for Trade Union organisers, with an explanation that these were no longer necessary in a country where all the power was in the hands of the working class. Most of their functions were transferred onto the Trade Union organisations which had been dealing with similar issues even before. The function of Trade Union organisers was definitely abolished in December 1946 with the passing of the Law on Work Inspection. The Yugoslav political leaders decided for its abolition either because they considered that Trade Union organisers were obsolete in the new political and economic climate, or because they failed to fulfil the role assigned to them by the party.